

До критеріїв відбору змісту освіти відносяться: відображення в змісті освіти завдань формування всебічно розвиненої особистості; висока наукова і практична значущість змісту, що входить до основ наук; відповідність складності змісту реальним можливостям засвоєння його школярами певного віку; відповідність змісту часу, що відведений на вивчення навчального предмета; врахування міжнародного досвіду побудови змісту середньої освіти; відповідність змісту навчально-методичній і матеріальній базі школи.

Останнім часом посилилась увага вчених до феномену соціокультурної компетентності як ключового компонента освіти школярів, одного з важливих показників готовності особистості до співжиття у полікультурному середовищі. Ця проблема в методиці навчання географії є дещо новою, однак у більшості наукових праць вона здебільшо-

го розглядається в контексті навчання предмета в основній та старшій школі.

Висновки. Одним із важливих завдань удосконалення та модернізації вітчизняної освіти є її зміст. Посилення соціокультурної складової змісту шкільних дисциплін сприяє загальній гуманізації навчально-виховного процесу. Зміст шкільних курсів географії теж потребує соціокультурного посилення. У процесі формування та відбору соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії необхідно дотримуватися певних дидактичних принципів його проектування. Це дозволить учням одержувати географічні знання, які є поєднанням знань про природу та суспільство, ґрунтовною основою у формуванні наукового світогляду.

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор В.П. Корнєєв

Література:

1. Хуторской А.В. Современная дидактика / А.В. Хуторской. - М.: Высш. школа, 2007. - С. 5; 169.
2. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. - М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. - С. 10-13.
3. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». - К.: Райдуга, 1994. - С. 6-14.
4. Дидактика средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики / Под ред. М. Скаткина. - М.: Просвещение, 1982. - С. 101.
5. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Пер. с польск. О.В. Долженко. - М.: Высш. школа, 1986. - С. 98.
6. Теоретические основы содержания общего среднего образования / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. - М.: Педагогика, 1983. - С. 124.
7. Назаренко Т.Г. Зміст і структура географічних курсів для профільної школи // Географія - 2008. - № 9. - С. 22-23.

УДК 911 : 371.3

Л.І. Підоріна

Кременчуцька загальноосвітня школа № 31

Н.І. Гавриленко

Піщанська гімназія, Кременчуцький район Полтавської області

ЗНАЧЕННЯ РІВНЕВОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

У статті розкрито значення рівневого навчання географії для визначення професійної орієнтації учнів. Викладені пропозиції по організації рівневого навчання географії в допрофільній і профільній школі.

Ключові слова: рівні діяльності (майстерності, досягнень, компетенцій), ступінь абстракції.

L. Pidorina, N. Gavrylenko

VALUE OF GEOGRAPHY LEVEL STUDY FOR PROFESSIONAL ORIENTATION OF PUPILS

The article shows the value of geography level study for definition of professional orientation of pupils. Suggestions as to the organization of geography level training in pre-profile and profile school are stated.

Key words: activity levels (skill, achievements, competences), abstraction step.

Л.И. Пидорина, Н.И. Гавриленко

ЗНАЧЕНИЕ УРОВНЕВОГО ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

В статье раскрыто значение уровневого обучения географии для определения профессиональной ориентации учащихся. Изложены предложения по организации уровневого обучения географии в допрофильной и профильной школе.

Ключевые слова: уровни деятельности (мастерства, достижений, компетенций), степень абстракции.

Вступ. Головним завданням сучасної освіти є виявлення та розпізнавання природних задатків учня, створення оптимальних умов для їх максимального розвитку, формування на цій основі адекватних здібностей та підготовка кожного учня

до певної професійної діяльності. Виконання цього завдання можливе за умов перетворення сучасної академічної загальноосвітньої школи в загальноосвітню професійно орієнтовану [2]. Однією з важливих умов реалізації поставленої мети є організація у до-

профільній і профільній школі навчально-виховного процесу із засвоєння учнями навчальної діяльності на чотирьох рівнях навченості (компетенції). У свою чергу, рівневе навчання суттєво впливає на диференціацію й індивідуалізацію навчальних курсів географії, на професійну орієнтацію учнів.

Вихідні передумови. Питання рівневого навчання ґрунтовно розроблене і вивчене багатьма вченими: І. Лернером, М. Скаткіним, В. Краєвським, В. Беспальком, В. Бондарем, В. Корнєєвим, Б. Черновим та ін. Однак питання визначення професійної орієнтації учнів відповідно до рівнів засвоєння діяльності (і в зв'язку з цим – важливість рівневого навчання у профільній школі) висвітлене в публікаціях недостатньо.

Мета даної статті – розкрити значення рівневого навчання географії для визначення професійної орієнтації учнів, розглянути особливості рівневого навчання географії у допрофільній і профільній школі та внести пропозиції щодо його організації.

Виклад основного матеріалу. Географія – це особливий предмет у школі. Як система наук сучасна географія складається із багатьох галузевих географічних дисциплін. Це близько 140 наук, серед яких 45 – галузевих географічних наук, 70 – галузевих суміжних, що сформувалися на стику географії та інших наук, 25 – супутніх, що вивчають серед іншого й географічні аспекти природи і виробництва [3]. Приблизно стільки ж і професій.

Вибір учнями певної професії, профілю навчання, курсів за вибором повинен здійснюватися не стільки за принципом «подобається – не подобається» чи «прибутково – не прибутково», скільки відповідно до того, наскільки впевненою будуть відповіді на запитання: «Чи зможу я взагалі виконувати цю роботу? Чи досягну я успіху, майстерності у своїй професійній діяльності? Чи не стане вона тягарем? Чи маю я до неї здібності?». Проте відповіді на ці запитання стосовно професійної орієнтації учня цілком і повністю залежать від рівня засвоєння учнем предмета (рівня майстерності, досягнень, компетенції, навченості) [2] у допрофільному та профільному навчанні, а також від низки діагностичних параметрів: ступеня абстракції, на якому велося викладання предмета, автоматизації засвоєння, ступеня усвідомлення засвоєного [2], визначених психологами загальних та спеціальних здібностей [1].

Розглянемо, яким чином рівень засвоєння діяльності та ступінь абстракції навчального матеріалу впливають на зміст профільного навчання з географії та на вибір учнями певної професії.

Рівень засвоєння діяльності з предмета характеризує майстерність володіння інформацією, що проявляється у здатності застосовувати засвоєну інформацію для вирішення різного типу завдань [2]. У методології вимірювання якості засвоєння діяльності виділяють чотири рівні майстерності (досягнень, компетенції) учня для оцінювання його досвіду: учнівський, виконавський, експертний, творчий та два типи діяльності: репродуктивну (імітація відомого) і продуктивну (створення нового).

Рівень майстерності в оволодінні інформацією, якої досяг учень за роки навчання, має велике значення для вибору майбутньої професії. Так, напри-

клад, стосовно метеорології та кліматології: оволодівши ґрунтовно на другому репродуктивному рівні базовими знаннями з метеорології, хтось успішно працюватиме на метеостанції, фіксуючи метеорологічні показники; працюючи на третьому експертному рівні, хтось майстерно складатиме в Гідрометцентрі синоптичні прогнози; досягнувши четвертого творчого рівня діяльності, хтось у науково-дослідному інституті, наприклад, нарешті зможе науково обґрунтувати причини виникнення течії Ель-Ніньо, а хтось буде викладати учням і студентам метеорологію, навчаючи зразків діяльності на всіх чотирьох рівнях. Те саме і стосовно ще 139 географічних дисциплін. Отже, вибір учня повинен бути досить точним не тільки щодо певного напряму профілізації, профілю навчання, предметів конкретного профілю, а й стосовно конкретної професії, яку має намір здобути учень. Із цього випливає важливий висновок: або всі базові профільні предмети і курси за вибором мають викладатися таким чином, щоб сформувати в учнів досвід засвоєння на чотирьох рівнях, або це мають бути окремі спеціальні навчальні курси для кожного предмета певного профілю, який орієнтує учня на декілька професій з різним типом діяльності.

Наприклад, стосовно обраної учнями метеорології, то в першому випадку в змісті курсу «Метеорологія» повинні бути теми (розділи) «Прогнозування ...», «Моделювання ...» (III рівень), «Науково-дослідницька діяльність ...» (IV рівень) і практичні роботи відповідно. У другому випадку учням викладаються ці теми як курси за вибором. Може бути і третій варіант: у межах географічного профілю викладання узагальнених курсів «Вирішення нестандартних завдань з географії» (III рівень), «Наукові дослідження у географії» (IV рівень), «Математичне моделювання в географії» (III-IV рівні).

Розглянемо детальніше цю проблему, ретельно проаналізувавши кожен із рівнів засвоєння діяльності та відповідну їм 12-бальну систему оцінювання [2, 8].

1. *Учнівський* (перший) рівень діяльності – початковий рівень діяльності взагалі. Оцінки: 1-3 бали. Головна особливість засвоєння на цьому рівні – нездатність учня самостійно без допомоги (підказки, інструктажу, алгоритму) відтворити і застосувати засвоєну інформацію. Така репродуктивна діяльність, яка виконується із сторонньою допомогою, називається розпізнаванням [2]. Учні, які впродовж 9 років навчання мали досягнення тільки I рівня, не готові до професійної діяльності, адже вона передбачає самостійність та свідомість виконання роботи, а не систематичні і не вичерпні помилки при цьому, нелогічні дії, хибне трактування і врешті – повне незнання внаслідок механічного, короткочасного запам'ятовування.

У профільній школі навчання таких учнів продовжується на рівні стандарту, який передбачає обов'язковий мінімум змісту географії як навчального предмета [2], а майбутня професійна діяльність цих учнів – це робочі професії з найпростішими видами робіт (некваліфікована праця).

Сучасна шкільна освіта за кордоном подає такі статистичні дані про середній розподіл учнів за за-

своєнням ними знань і вмінь з будь-якого предмета: не досягають I рівня - близько 30% учнів, досягають I рівня - близько 60% (!) [2]. Але ж не засвоївши знання на I рівні, неможливо навчатися на II рівні.

2. *Виконавський* (другий) рівень засвоєння – це рівень початкової професійної діяльності. Оцінки: 4-6 балів. Учні на цьому рівні здатні самостійно відтворювати з пам'яті раніше засвоєну інформацію і застосовувати засвоєні алгоритми діяльності для вирішення типових завдань. Ніякої нової інформації на цьому рівні діяльності не створюється. За статистикою, II рівня досягають 10-15% учнів. Сумно, що рівнів, які є метою шкільної освіти на даний час, не досягає 90% учнів. III і IV рівнів засвоєння не досягає ніхто, але цього і не вимагає шкільна освіта [2].

II репродуктивний рівень – це той, на якому повинні вивчатися всі без винятку предмети і курси у профільній школі. Це той мінімальний рівень досягнень, з якого починається будь-яка професійна діяльність. Є велика кількість професій, для яких виконавського рівня засвоєння достатньо: екскурсовод, гідролог на гідрометеостанції, бібліотекар, бухгалтер, податківець, нотаріус та інші. Однак є учні, що навчаються на 6 балів, тобто мають значний пізнавальний потенціал, який визначається великим обсягом і якістю засвоєння інформації та способів діяльності. Такі учні мають енциклопедичні знання, широкую ерудицію, і це може вплинути на вибір професії, де такі здібності потрібні: працівник довідкових служб, екскурсовод, краєзнавець, перекладач та інші [8].

3. *Експертний* (третій) рівень діяльності. Учні, які навчаються на 7-9 балів, здатні вирішувати нестандартні, проблемні завдання, що вимагають комбінування відомих алгоритмів і прийомів, евристичного мислення, незвичного використання відомої інформації до невідомих їм завдань. Діяльність на цьому рівні збагачує особистий досвід учнів новою тільки для них інформацією [2]. Людей з високим «коефіцієнтом інтелекту», які здатні розвивати творчі ідеї і заглиблюватися у пізнання речей – 25% [9]. Є велика кількість професій, для яких уміння вирішувати нестандартні, проблемні завдання, ситуації – основна професійна вимога: хірург, учитель, командир літака, слідчий, керівники всіх рівнів тощо.

Проблемне навчання ґрунтовно вивчало багато дослідників: С. Рубінштейн, О. Матюшкін, М. Махмутов, І. Лернер, Л. Момот, В. Паламарчук, С. Максименко, Ю. Руденко, Г. Понурова, А. Фурман, М. Топузов, О. Топузов та ін., проте, як не вимагалось від шкільної освіти обов'язкового вирішення проблемних завдань, так і не вимагається. А у 12-бальній системі оцінювання III рівень досі називається достатнім, а не експертним чи рівнем майстерності [1, 2] або репродуктивно-продуктивним [8].

Допрофільну підготовку учнів на III рівні повністю забезпечує такий навчально-виховний процес, у якому з року в рік реалізуються всі чотири елементи змісту освіти (за дидактичною теорією І. Лернера), і в такий спосіб в учнів формується досвід репродуктивної і продуктивної діяльності [6, 8]. При вивченні будь-якого предмета обов'язковим є вирішення нестандартних, проблемних завдань,

за що учні отримують оцінки 7-9. Цього вже досить для визначення здібностей учнів. Тим учням, які їх мають, пропонуються до вивчення елективні курси у 8-9 класах: «Розв'язання олімпіадних задач з математики», «Розв'язання фізичних задач». І такий досвід уже є в багатьох школах [7].

Доцільність запровадження подібного курсу з географії (наприклад, курсу «Вирішення нестандартних, проблемних завдань з географії») у профільній школі також є: по-перше, фактично це олімпіадні завдання, які опубліковані в збірниках авторів О. Жемерова, Л. Булави та інших авторів у фахових періодичних виданнях; по-друге, учні, які обрали географічний профіль, – це майбутні студенти ВНЗ, де III і IV рівень навчання є обов'язковим (моделювання, проектування, дослідження), тому для цих учнів вивчення даного курсу (можливо, і курсів «Прогнозування...», «Проектування...», «Математичне моделювання в географії») має бути обов'язковим.

4. *Творчий* (четвертий) рівень діяльності. Учні, які навчаються на 10-12 балів, мають здібності добувати об'єктивно нову інформацію завдяки своїй унікальній обдарованості до цього виду діяльності й ефективній підготовці до неї [1, 2]. Людей, здатних продукувати творчі ідеї, здійснювати наукові відкриття, зовсім мало – до 2,5% [9]. Виконання навчально- та науково-дослідницьких робіт має пропонуватися у школі всім учням з метою виявлення творчих здібностей та формування у них досвіду творчої діяльності, а також з метою ознайомлення всіх інших учнів з методикою проведення дослідження для формування уявлення про суть такої роботи. Чи має нас дивувати той факт, що для більшості вчителів творчими є завдання на зразок: «знайти ізотерми, що проходять через Памір», «описати історію виникнення м'ясокомбінату», «проаналізувати показники щодо безробіття в місті К.»? Ні, не маємо право на звинувачення, адже ніхто і ніколи не вимагав від учителя формувати в учнів досвід творчої діяльності, а тому не тільки вчитель, а й пересічні громадяни здебільшого уявлення не мають про суть творчої діяльності.

Однак, творчий працівник у будь-якій сфері господарства – цінне надбання для роботодавця – адже це й удосконалення виробництва, і конкурентоспроможність, і прибуток. Є професії, де наявність творчих здібностей – обов'язкова вимога. Це – науковці. У профільному навчанні для учнів, що оберуть саме цей шлях після закінчення ВНЗ, рекомендованим до вивчення має бути курс «Організація науково-дослідної діяльності».

Кожна професія – це ще й певний ступінь абстракції засвоєних знань. Існує чотири ступені абстракції, на яких може бути викладена навчальна інформація і на яких необхідно навчити учня говорити, думати, мислити [2]. *Перший* ступінь – феноменологічний, на якому властивості і якості об'єкта науки описані розмовною мовою. *Другий* ступінь – якісна теорія. На цьому ступені якості і властивості об'єкта науки описані специфічною науковою мовою з притаманною для неї термінологією і символікою. *Третій* ступінь – кількісна теорія. На цьому ступені функціонування об'єкта

описує побудована математична модель, унаслідок чого можна сформулювати точний прогноз будь-якого процесу, в якому задіяний об'єкт. Четвертий ступінь – аксіоматична теорія. Це такий ступінь абстракції, коли сформульовані закономірності й побудовані моделі мають настільки високий ступінь узагальнення, що вони пояснюють і прогнозують поведінку будь-яких об'єктів будь-якої природи [2].

З точки зору В. Беспалька, потреба у викладі інформації на певному ступені абстракції виявляється за умови точного знання структури майбутньої діяльності учня. Якщо учневі потрібно буде вести розрахунок і прогнозувати наслідки, йому доведеться оволодіти предметом на 3-му ступені абстракції. Стосовно географічного профілю, то курсами за вибором можуть бути в такому разі «Комп'ютерне (або математичне) моделювання географічних явищ і процесів», «Математичні методи в географії». Якщо учень бачить себе науковцем, то доведеться оволодіти предметом на 4-му ступені абстракції, а курсами за вибором можуть бути «Основи теорії всеєдності», «Основи теорії систем» та ін.

Доступність для учня певного ступеня абстракції залежить, перш за все, від вроджених інтелектуальних здібностей [2]. Відомий учений І. Павлов поділяв людство на «артистів» і «мислителів». Артистам доступна інформація про об'єкти і явища тільки на 1-му та 2-му ступенях абстракції, мислителі можуть свідомо засвоювати і користуватися науковими методами діяльності, викладеними на 3–4-му ступенях абстракції. Розподіл людей на артистів і мислителів такий:

а) високообдаровані артисти, здатні досягати творчого рівня розвитку своїх талантів (шпрангерівські соціальний, політичний, естетичний і релігійний типи особистості) – 3%;

б) середньообдаровані артисти – високопрофесійні виконавці – 15%;

в) збалансовані особистості з дещо більшим нахилом до артистизму – 32%;

г) збалансовані особистості переважно мислительного типу – 32%;

д) середньообдаровані мислителі – високопрофесійні виконавці, спеціалісти з прикладних наук: лікарі, агрономи, інженери, керівники, програмісти та ін. – 15%;

е) високообдаровані мислителі (видатні вчені та винахідники) – 3% [2].

Фактично всі шкільні предмети викладаються на 1-му та 2-му ступенях абстракції, і цього досить для учнів, що описані в пунктах а), б), в). Для інших учнів у профільній школі потрібне викладання профільних предметів та курсів за вибором на 3–4-му ступенях абстракції або запровадження спеціальних курсів (на зразок тих, які описані вище).

Висновки. Щоб ефективно та в повному обсязі реалізувати положення концепції географічної освіти в профільній школі [4], потрібно:

1. Організувати в шкільному навчанні допрофільної і профільної школи засвоєння навчальної діяльності учнями на чотирьох рівнях, а викладання навчальної інформації – на чотирьох ступенях абстракції, тобто практично реалізувати положення теорій І. Лернера [6] і В. Беспалька [1, 2].

2. У допрофільному навчанні з географії практикувати вивчення курсів типу «Вирішення нестандартних, проблемних завдань з географії», «Основи комп'ютерного (або математичного) моделювання географічних явищ і процесів» та інших з метою забезпечення навчання учнів на III–IV рівнях.

3. У профільній школі організувати вивчення курсів «Вирішення нестандартних, проблемних завдань з географії», «Основи комп'ютерного (або математичного) моделювання географічних явищ і процесів», «Наукові дослідження в географії», «Організація науково-дослідницької діяльності», «Основи теорії всеєдності», «Основи теорії систем», за потреби інших спеціальних курсів для III–IV рівня засвоєння навчальної діяльності та ступенів абстракції.

4. Серед запропонованих для профільної школи географічних курсів [4] визначити, які курси забезпечують навчання на II, III та IV рівнях навченості (компетенції), і на основі результатів досліджень шкільним психологом здібностей учнів за багатьма діагностичними параметрами рекомендувати їх вивчення учням відповідно до обраної ними майбутньої професійної діяльності.

5. Провести дослідження питання організації допрофільного і профільного навчання на чотирьох рівнях засвоєння навчальної діяльності.

Рецензенти – кандидат географічних наук, доцент А.М. Байназаров, викладач В.М. Тристан

Література:

1. Беспалько В.П. Не пора ли менять стратегию образования? / В.П. Беспалько // Педагогика. - 2001. - № 9. - С. 87-95.
2. Беспалько В.П. Система параметров описания социального заказа в учебнике / В.П. Беспалько // Школьные технологии. - 2006. - № 4. - С. 46-57.
3. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навч. посібник / Я.І. Жупанський. – Львів: Світ, 1997. – 264 с.
4. Концепція географічної освіти в профільній школі // Географія та основи економіки в школі. – 2009. - № 7-8. – С. 15-17.
5. Курбатова А.В. Организация профильного образования в гимназии / А.В.Курбатова // Школьные технологии. – 2004. - № 3. – С. 4-86.
6. Панчешникова Л.М. Теория дидактики – учителю и методисту / Л.М. Панчешникова // География в школе. – 1990. - № 3. – С. 24-32.
7. Петунин О.В., Трифонова Л.В. Элективные курсы на этапе предпрофильной подготовки / О.В. Петунин, Л.В. Трифонова // Школьные технологии. – 2006. - № 1. – С. 88-90.
8. Підоріна Л.І. 12-бальна система оцінювання та система засобів об'єктивного контролю за якістю знань і вмінь учнів / Л.І. Підоріна // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. - № 18. – С. 3-12.
9. Резаков Р.Г. Интеллектуальная элита и ее роль в современном мире / Р.Г. Резаков // Педагогика. – 2003. - № 2. – С. 34-41.
10. Топузов О.М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: Монографія / О.М. Топузов. – К.: Фенікс, 2007. – 304 с.